

Inkluzív nevelés

Ajánlások súlyos hallássérült gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez

Szociális, életviteli és környezeti kompetenciák

Szerkesztette

Nagyné Heidenwolf Erzsébet

SULI NOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Magyarország célba ér

suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Budapest, 2006

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi programjának „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése) keretében.

Szakmai vezető
KAPCSÁNÉ NÉMETI JÚLIA

Projektvezető
LOCSMÁNDI ALAJOS

Témavezető
DR. PAPP GABRIELLA

Lektorálta
SZABÓ ÁKOSNÉ DR.

Azonosító: 6/211/B/4/szoc/9

© Nagyné Heidenwolf Erzsébet szerkesztő, 2006

© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Borítóterv: Dió Stúdió

Borítófotó: Pintér Márta

A fotók a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szakmai igazgató: Pála Károly

Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél

Felelős kiadó: a sulinova Kht. ügyvezető igazgatója

1134 Budapest, Váci út 37.

Telefon: (06-1) 886-3900

Fax: (06-1) 886-3910

E-mail: sulinova@sulinova.hu

Internet: www.sulinova.hu

Tartalom

Előszó	5
1. Bevezetés	6
2. A hallássérülés legfontosabb jellemzőinek bemutatása	6
2.1 A hallássérülés fogalma	6
2.2 A hallásveszteség foka, mértéke	6
2.3 A hallásveszteség fellépésének időpontja	6
2.4 A hallás- és beszédfejlesztés megindításának időpontja	7
2.5 A hallássérülés következményei	7
3. Képességek fejlesztése a hallássérülés speciális szempontjainak figyelembevételével	10
3.1 A nyelvi képességek fejlesztése	11
3.2 Képességfejlesztés az 1–6. évfolyamon	12
3.3 Képességfejlesztés a 7–12. évfolyamon	14
4. A témakörök elemzése a hallássérülés speciális szempontjainak a figyelembevételével	16
4.1 „A” típusú programcsomag	16
4.2 „B” típusú programcsomag	18
4.3 „C” típusú programcsomag	19
5. Tanulásszervezési formák	19
5.1 Frontális tanulásszervezés	20
5.2 Egyéni tanulói munka	20
5.3 Kooperatív tanulásszervezés	21
6. A tanulási folyamat keretében alkalmazott módszerek	22
6.1 Vita	22
6.2 Projektek	23
6.3 Előadás, tanári magyarázat	23
6.4 Kirándulás, séta	23
6.5 Kutatás, megfigyelés, mini terepmunka, gyűjtés	24
6.6 Dráma, szerepjáték	24
7. Hallássérült gyermek a befogadó közösségben	24
7.1 A pedagógustól elvárható magatartásformák	24
7.2 A tanulócsoporthoz nem sérült tagjaitól elvárható magatartásformák	25
8. Eszközök	26
8.1 Akadályok az eszközök használata során	26
8.2 Speciális eszközök	26
9. Értékelés	27
10. Záró gondolatok	28
11. Felhasznált irodalom	28

Előszó

A programcsomagokhoz készült ajánlásainkkal segíteni szeretnénk azoknak a pedagógusoknak, akik sajátos nevelési igényű hallássérült gyermeket fogadtak osztályukba. Az ajánlásokat gyakorló szurdopedagógusok (hallássérültek pedagógusai) készítették, akik jól ismerik a hallássérült gyermekeket, s maguk is több éves tanítási gyakorlattal rendelkeznek. Sajátos nevelési igényű hallássérült gyermekek együttnevelése szép és humánus gondolat. A pedagógusok, akik ezt vállalják, új, eddig kitapasztalatlan ösvényen járnak. A napi munka során számos új, ismeretlen helyzettel kerülnek szembe, amelyek megoldásához eddigi ismereteik nem elégségesek. Az ajánlásokban konkrét, jól hasznosítható eljárásokat gyűjtöttünk össze.

A hallássérülésnek és következményeinek leírásával arra kívántuk felhívni a figyelmet, hogy nem maga a hallássérülés, hanem annak következményei hatnak a szociális, az érzelmi, akarati alkalmazkodásra, a tanulási folyamatokra. Az integrált körülmények elősegítik, hogy a hallássérülés másodlagos következményei csökkenjenek, a gyermek fejlődése minden téren egyre jobban megközelítse ép hallású társaiét.

A képességfejlesztés valamennyi programcsomagban fontos helyet foglal el. Az ajánlásokban kiemeltük azokat a területeket, amelyek fejlesztése elengedhetetlen ahhoz, hogy a hallássérült gyermek megfelelően fejlődjön.

Valamennyi kompetenciaterület kidolgozói nagy hangsúlyt fektettek a kooperatív tanulási technikák alkalmazására, amelyek nemcsak az ismeretszerzésnek, de a személyiségfejlesztésnek is fontos eszközei. Az együttműködésen alapuló tanulás a hallássérült gyermekek számára biztosítja a nyelvi készségek, az önállóság, az önbecsülés fejlődését, a sokoldalú tapasztalatszerzést. A módszerek megválasztásánál arra kell törekedni, hogy a sérülésspecifikus szempontokat figyelembe vegyük, minden gyermek, így a hallássérült is aktívan vegyen részt a tanulási folyamatokban. Az ismeretszerzésben fontos szerepe van a vizuális csatornának. Biztosítani kell, hogy a vizuális úton szerzett ismereteknek valóság-hű tartalma legyen, az ismeretanyag a fogalmi gondolkodást, az árnyaltabb kommunikációt is fejlessze.

A pedagógus példamutatásának, elfogadó magatartásának rendkívül nagy a szerepe, hiszen ő adja a követendő mintát a többi gyermek számára. A biztató, támogató légkör segíti a hallássérült gyermekek beilleszkedését. Nekik kevesebb eredmény eléréséhez több erőfeszítésre van szükségük, ezért az értékelésnél ezt ismerjük el. A rendszeres visszacsatolás, bátorítás nagymértékben hozzájárul tanulási teljesítményük fokozásához.

Az ajánlások ott alkalmazhatók eredményesen, ahol a befogadó pedagógus nem egyedül, elszigetelten végzi munkáját: az egész iskolát kell, hogy jellemezze a nyitottság, az elfogadó légkör, a változtatás igénye.

A programcsomag ajánlásai akkor szolgálják a hallássérült gyermekek érdekeit, ha valamennyi érintett képes az együttműködésre. A befogadó pedagógus és a szurdopedagógus partner ebben a folyamatban, tudniuk kell tudásukat, tapasztalataikat megosztani, a másik szempontjait figyelembe venni, ha szükséges, eddigi gyakorlatukon változtatni. A gyermek jövője alapvetően függ attól, hogy mennyire alakul ki a szakmaközi együttműködés, a felelősségteljes közös gondolkodás.

A sikeres integráció záloga a szülő, támogatója nélkül egyetlen szakember sem fejlesztheti eredményesen a hallássérült gyermeket. A befogadó pedagógus támaszkodjon a szülőre, fogadja el partnerként, mert figyelemre méltó tudással rendelkezik gyermekéről. Mindig időt kell szakítani arra, hogy véleményét meghallgassuk. A pedagógustól őszinteséget várnak el, ami nem azt jelenti, hogy csak a problémákról kell beszélni, a gyermek erősségeiről is mindig essen szó.

Nagyné Heidenwolf Erzsébet

1. Bevezetés

„Az emberi tanulás nemcsak a társadalmilag hasznos ismeretek elsajátítása, hanem az interakciókban megtapasztalt biztonság és kölcsönösség, az elfogadás és elfogadtatás élményének a megtanulása, a sokféle ember sokféle módon történő együttműködésének a tanulása.” (Lányiné)

Több mint tíz éve ezekkel a gondolatokkal kezdtem dolgozni a hallássérült gyermekek integrációját segítő utazó gyógypedagógusként. Az eltelt időszak alatt sok jó szándékú, a hallássérült gyermekek problémái iránt fogékony, segítőkész kollégával találkoztam. A feladat vállalásakor a legtöbben keveset tudnak még a hallássérült gyermekekről, úgy érzik, hogy a gyermek befogadása ennek ellenére erkölcsi kötelességük.

Sikeresen azok fejlesztik a hallássérült gyermekeket, akik tudják: csak akkor érhetnek el eredményt, ha eddigi gyakorlatukon változtatnak, új módszereket, tanulásszervezési formákat alkalmaznak. A befogadó pedagógusnak lehetőséget kell teremteni arra, hogy a hallássérült gyermek folyamatosan be tudjon kapcsolódni az órai munkába, mert fejlődése így lesz biztosított. Egyéni fejlesztés, korrepetálás nem pótolhatja az órai munka hiányát. A hallássérült gyermeknek magának is vállalnia kell a felelősséget önmagáért, ezért igen fontos kérdés a segítségnyújtás mértéke. Erre vonatkozóan nincsenek pontos, köbe vésett szabályok. A legfontosabb, hogy a segítségnek rendelkezésre kell állnia, amikor szükséges, és rugalmasnak kell lennie. Az integrált ellátás sikere a segítség csökkenő mértékét jelenti. A cél, hogy a gyerek kifejlessze azokat a kompetenciákat, amelyekkel saját tanulását is irányítja.

Az eredményes tanuláshoz szükséges támogatás egyrészt a tanterv megfelelő adaptálásával, a szervezési formák és stratégiák helyes megválasztásával, másrészt a befogadó pedagógusnak biztosított utazó gyógypedagógusi segítséggel érhető el.

2. A hallássérülés legfontosabb jellemzőinek bemutatása

2.1 A hallássérülés fogalma

Gyógypedagógiai értelmezés szerint hallássérült az a gyermek, akinek hallásvesztése oly mértékben korlátozza a gyermeket fejlődési, nevelési és tanulási lehetőségeiben, hogy eredményes fejlesztéséhez gyógypedagógiai támogatás szükséges. Mivel a hallásvesztéssel arányosan akadályozott az anyanyelv-beszéd kialakulása, a speciális nevelési szükséglet elsősorban a természetes beszédelsajátítás feltételeinek megteremtésében jelentkezik.

2.2 A hallásvesztés foka, mértéke

- Nagyothallók (40–90 dB közötti hallásvesztés a beszédfrekvenciákon)
- Siketek (110 dB-nél súlyosabb hallásvesztés)
- A siketség határán lévő nagyothallók (90–110 dB közötti, súlyos hallásvesztésre utaló átmeneti sáv)

2.3 A hallásvesztés fellépésének időpontja

- Prelingvális, vagyis a beszéd, a nyelv kialakulása előtti időszakban fellépő hallássérülés
- Posztlingvális, vagyis a beszéd, a nyelv kialakulása után fellépő hallássérülés

2.4 A hallás- és beszédfejlesztés megindításának időpontja

- Korai fejlesztésben részesült hallássérültek
Az első év előtt diagnosztizált hallókészülékkel ellátott és fejlesztett gyermekek tartoznak ebbe a csoportba. Minél korábban kezdődik a beszédfejlesztés, annál nagyobb esélye van a gyermeknek arra, hogy ép hallásúak csoportjában (óvodában, iskolában) tanulhasson.
- Korai fejlesztésben nem részesült hallássérültek
A beszéd- és nyelvtanulás kritikus periódusában (0-tól 3 éves korig) nem kezdődött meg a gyermek gyógypedagógiai fejlesztése.

2.5 A hallássérülés következményei

A hallássérülés legsúlyosabban a beszédet és a nyelv kialakulását, kibontakozását érinti. A hallássérült gyermekek a hallássérülés súlyosságától függően halkabban, torzabban vagy alig hallják a beszédet, ritkább esetben még akkor is, ha hallókészüléket viselnek. A hallókészülékkel felerősített hallásra támaszkodva a gyermekek meg tudják tanulni a beszédet, de ennek üteme többnyire lassúbb, mint a halló gyermekek esetében, és gyakran speciális gyógypedagógiai segítséget, a szülő intenzív részvételét igényli.

A meglassúbbodott nyelvfejlődésen túl a hallássérülés a nyelvi funkciók kibontakozásának minőségét is érinti.

- Az artikuláció (a helyes kiejtés) és a szupraszegmentális elemek (hangsúly, hanglejtés, ritmus, tempó stb.) hibái
Elsősorban azok a beszédhangok alakulnak ki nehezen vagy hibásan, amelyeket a gyermek nem jól hall meg. Nincs vagy gyenge a visszajelzés a hibás képzésről, ezért a súlyos fokban hallássérült gyermek nem is képes eredményesen kijavítani artikulációs hibáit külső segítség nélkül. Leggyakrabban a sziszegő hangok, valamint a *gy*, *ty*, *c*, *cs*, *s*, *sz*, *z*, *zs* hangok képzése a hibás. Minél súlyosabb a hallássérülés, annál több beszédhangot érint a hibás ejtés. Az érthető beszédet rontja a szupraszegmentális elemek hibája, hiánya. Jellemzője a monoton, kevésbé dallamos, hibásan hangsúlyozott, ritmustalan, lassú beszéd. Az artikulációs és a szupraszegmentális hibák hallókészülék alkalmazásával, valamint egyéni speciális nevelési szükségletekhez igazodó hallás-beszédnevelési eljárásokkal eredményesen javíthatók. A hibás ejtés – főleg az új kifejezések torz meghallása vagy hibás szájról leolvasása miatt – helyesírási hibákhoz is vezethet.
- A szókincs jellemző hibái
A szókincs a hallássérülés fokával általában fordított arányban áll. Nagyobb fokú halláskárosodásnál kisebb szókinccsel számolhatunk. Minél többet társalog a hallássérült gyermek, minél többet olvas, annál jobban gyarapszik a szókinccse. A nyelv- és beszédfejlesztő gyógypedagógiai munka egyik fontos feladata a társalgáshoz, manipulációhoz, beszélgetéshez kapcsolt szókinccs-fejlesztés.
- A grammatikai hibák
Mivel a ragok általában hangsúlytalan szóvégi helyzetben fordulnak elő, gyakori a ragok elhagyása, inadekvát ragok használata, az alanyi és tárgyias ragozás hibái, helytelen szórend stb. A grammatikai hibák száma elsősorban a szituációhoz kötött, köznapi helyzetekhez kapcsolódó irányított társalgásokkal csökkenthető. A grammatikai hibák javításában nagy szerepe van a rendszeres olvasásnak.

2.5.1 A hallássérülés következményei a szociális alkalmazkodásban

A hallássérülés következményeként sérülnek a környezet változásaihoz kapcsolódó akusztikus információk.

A hallás minden irányból és távolabbi eseményekről is közvetít, vagyis hallás révén az egyén az őt körülvevő teljes térrel áll kapcsolatban. A hallás akaratlagosan nem kapcsolható ki, mint a látás. Szemünket becsukhatjuk, de fülünket hiába fogjuk be, akkor is hallunk vele. A kisgyermek szempontjából igen lényeges ennek az állandó kapcsolatnak a megléte. Biztonságot ad neki, tudja, mi történik körülötte a közvetlenül vizuálisan észlelt környezetén túl is.

A beszéd irányítja a vizuális észlelést, a kisgyermek életében jellegzetesen figyelemfelkeltő szerepet tölt be. A „nézz csak ide”, „hű, mi van itt” felszólítások szerepe egyértelműen az, hogy a gyermek érdeklődését felkeltsék, figyelmét valamire ráirányítsák. A beszéd a lényeges információk kiválasztását segíti elő.

Az akusztikus ingerek állandóságuk, figyelemfelhívó jellegük következtében ösztönzőleg hatnak, érdeklődést, kíváncsiságot váltanak ki. A beszéd kialakulásával a mások által adott szóbeli információk uralkodó szerepet töltenek be az ismeretek bővítésében.

Az akusztikus benyomás előkészíti a bekövetkező eseményekre. („Becsapódott a kertkapu, valaki érkezett.”) A hangoknak ez az előkészítő jellege bizonyos rugalmasságot, alkalmazkodást vált ki az emberből. A flexibilitás kialakulásában tehát komoly szerepet játszik a hallás.

A hallásnak, illetve a hallás nyomán kialakult belső beszédnek magatartást irányító jellege van. A környezet kimondott és kimondatlan szabályait tesszük magunkévá a beszéd révén, ily módon a személyiség egyik lényeges alakítója a hallás.

Ugyancsak a személyiséget határozza meg a hallás hangulatot közvetítő jellege. Pl. a beszélgetés szóban ki nem fejezett, oldott vagy feszült, korholó vagy baráti jellege mind meghatározza pillanatnyi helyzetünk atmoszféráját, gyarapítja érzésvilágunkat, fogékonyságunkat, a közvetlenül adott tények mélyebb feldolgozására, nemcsak felszínes megragadására.

A hallás alapján kialakuló beszéd a kapcsolatfelvétel, a kapcsolattartás eszköze. Lehetővé teszi az információ közvetítésén túl a mások iránti empátia, a mások szemszögéből való látás képességét, vagyis a túlzott énközpontúság leépülését. A nyelvi funkciók, a kommunikációs készségek terén jelentkező elmaradások jelentősen kihatnak a szociális képességek fejlődésére.

Fontos hangsúlyozni, hogy nem maga a hallássérülés, hanem annak következményei hatnak a szociális érettségre, az érzelmi alkalmazkodásra, a tanulási stratégiákra. A problémák oka semmiképpen nem a gyermek fogyatékoságában keresendő, sokkal inkább az oktatási körülményekben, az alkalmazott módszerekben, a tananyag megválasztásában.

A súlyosan hallássérült gyermekek a változásokhoz lassan alkalmazkodnak, személyiségük merevbbé válhat, a megszokott sémákat alkalmazzák, sok esetben inadekvát módon. Nem tudnak hosszabb ideig figyelni, a figyelem önkényesen vándorol, gyakran hiányzik az indíték a tartós összpontosításhoz.

A felsorolt viselkedési jellemzők sokban hasonlítanak azokhoz, amelyek az ellenőrzés külső voltához, vagyis az úgynevezett „tanult önállótlanáshoz” kapcsolódnak. A belső ellenőrzéssel rendelkező személy felelősséget vállal saját viselkedéséért, terveiben, döntéseiben sokkal magabiztosabb és aktívabb. A külső ellenőrzésre beállított személy hajlamos arra, hogy az eseményekért az önmagán kívül eső erőket tegye felelőssé, és önmagát ne lássa döntéshozó helyzetben.

A hallássérült gyermek külső ellenőrzésre beállított voltának gyökereit nem nehéz megtalálni. Számos szülőben él a bűntudat vagy a gyermek sebezhetőségének az érzése, ami a védelem eltúlzásához vezet. Ahhoz, hogy a gyermek felelősségvállalása növekedjen, a szülőknek időnként háttérbe kell húzódnia, és teret kell adniuk a hibázás lehetőségének. Az otthoni fokozott irányítás és ellenőrzés előidézheti a gyermek passzív jellegű reagálását és azt az érzését, hogy képtelen az események befolyásolására. A gyermek felnőtté válását az iskolai felnőtt-gyermek interakciók természete is korlátozza. Itt is azt látjuk, hogy a hallássérülés a felnőttekből irányító, utasító és ellenőrző stílust vált ki, amivel

együtt jár az a várakozás, hogy a gyermek a tanulási folyamatban inkább a passzív befogadó, mint az aktív felfedező szerepet választja.

A szociális interakció az az eszköz, amely által a gyermekek megélik a beszéd erejét és szerepét, felfedezik viselkedésük és gondolkodásuk saját szabályozásának módszereit, egyszersmind hozzáférnek a közös kulturális értékek és magatartásformák egész sorához.

Az interakció szegényesebb volta a beszéd és a nyelv lassúbb fejlődéséhez vezet, de hatása van arra is, hogyan sajátítja el a gyermek a problémamegoldás és az önszervezés érettebb módszereit. Ha a gyermeket nem vonják be társai beszélgetésébe, vagy ő maga képtelen felfogni a többiek interakcióit, meghallani beszélgetésüket, nehezebben szívja magába az általános tudást, kimarad a diáknyelv, a tréfák, ugratások világából.

A hallássérült gyermeket segíteni kell abban, hogy társas kapcsolatai kialakuljanak és fejlődjenek. Kiemelt szerepük van a fejlődés folyamatában a felnőtt modellek által megjelenített szociális normáknak, amelyekkel a gyermekek azonosulnak. A normákat, szabályokat a hallássérült gyermekek az énkép fejlődésének lelassult volta miatt később sajátítják el, ehhez hosszabb időre, a minták gyakoribb biztosítására van szükség. A gyermek saját magáról alkotott képe szempontjából minden visszajelzés döntő, amit társas környezetétől kap. Önbizalmának növelése érdekében gyakran kell az ösztönzés eszközével élni, aminek lényege: „Úgy jó, amilyen, nem pedig amilyen lehetne.” A cél érdekében kerülni kell az elbátortalanítást, a gyermek erősségeire kell építeni, éreztetni kell, hogy bízunk benne. Ösztönözzük a gyereket, de hagyjuk egyéni tempójában haladni, integráljuk a gyermeket a csoportba, ahelyett, hogy „speciálisként” kezeljük!

2.5.1.1 Az integráció várható előnyei

a) A hallássérült gyermek szempontjából

- A környezet pozitív beszédmintája. A jól beszélő környezet fejleszti a hallássérült gyermek kommunikációs képességeit, megakadályozza a következményes személyiségjegyek kialakulását (lásd korábban).
- A mind több pozitív magatartásminta biztosításával megakadályozható a „sikeres” magatartásminták kialakulása, ez önfegyelemre, nagyobb önállóságra, gyorsabb munkatempóra szoktatja a hallássérült gyermeket.
- Az együttnevelés nyomán realisabb énkép és önértékelés alakul ki, a gyermek egy természetes mezőnyben győződhet meg erős és gyenge oldalairól.
- Integrált neveléssel a hallássérült gyermek nem szakad ki a családból, lakóhelyi kortársak kapcsolatrendszeréből. Igen fontos, hogy a közösség, ahol él, látja fejlődését, a család erőfeszítéseit, ez pozitívan hat a társadalomban a fogyatékosokról kialakult kép megváltozásához.
- Az integráltan nevelkedő hallássérült gyermek társadalmi beilleszkedési nehézségei minimálisra csökkenthetők, mert a folyamatot már a gyermekkor éveiben abban a közegben gyakorolja, ahol élni fog.

b) Az integráció várható előnyei az osztálytársak szempontjából

- A másságot közvetlenül tapasztalhatják meg, de képesek lesznek az azonosságok észrevételére is.
- Megtanulják a módját, hogyan kell segíteni.
- Az együttnevelés fokozza a segítségnyújtás és a siker közös örömét.
- A halló gyermekeket pontosabb, érthetőbb beszédre készíti az a tény, hogy társuk csak így érti meg jól mondanivalójukat.

c) Az integráció várható előnyei a befogadó pedagógusok szempontjából

- A befogadó pedagógus számára kihívást jelent a feladat.
- Ösztönzi a pedagógust új módszerek, eljárások megismerésére, pedagógiai képességei kibontakoztatására.

- Önmaga is megtapasztalhatja tanítványaival együtt a segítségnyújtás és siker közös örömét.
- A tolerancia érzése kiteljesedik, s ez hatással van a többi gyermek megítélésére is.
- Szakmai kapcsolatai bővülnek.

2.5.1.2 Az integráció lehetséges hátrányai

Az együttnevelés kifejthet éppen ellenkező hatást is, ha csak névleges, ha nem veszik figyelembe a gyermek egyéni szükségleteit. Ha nem kapja meg a haladáshoz szükséges segítséget, akkor lemarad a tanulásban, elszigetelődik társaitól. A hallássérült gyermek bezárkózik, elmagányosodik. Ebben az esetben magatartásproblémák jelentkezésével is számolni kell, amely agresszióban vagy éppen ellenkezőleg, a túlzott visszahúzódásban nyilvánulhat meg.

3. Képességek fejlesztése a hallássérülés speciális szempontjainak figyelembevételével

A hallássérült tanulónál – a hallás hiánya vagy csökkenése miatt – a szokásostól eltér a nyelvi kommunikáció fejlettsége, a megismerő tevékenység és a szociális képességek fejlődése.

A szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlesztése során figyelembe kell venni azokat az alapelveket, amelyeket a sajátos nevelési igényű gyermekek iskolai oktatásának irányelvei tartalmaznak:

- Hallássérült gyermekek fejlesztése az általános pedagógiai tevékenységen kívül pedagógiai és egészségügyi célú rehabilitációs eljárások folyamatában valósul meg.
- Az alkalmazott speciális módszer- és eszközrendszert minden esetben a gyermek állapotából fakadó egyéni szükségletek határozzák meg.
- Külön figyelmet kell fordítani arra, hogy a tanuló minden segítséget megkapjon hallássérüléséből, gyengébb nyelvi kommunikációjából, fogalmi gondolkozásából eredő hátrányának, s az ezzel összefüggő tanulási nehézségének leküzdéséhez.
- Az értékelés része olyan követelmény legyen, amely a tanuló sérülését figyelembe véve, halló társaival azonos szinten vagy módon teljesíthető.
- Az értékelésnél figyelembe kell venni az egyéni fejlesztési terv követelményeit.
- Az eredményesség érdekében szükség van a szülők, az iskola, a gyógypedagógus együttműködésére.

Kiemelt fejlesztési feladatok

- *Énkép, önismeret:* A hallássérült tanulókat fontos segíteni abban, hogy érzékszervi fogyatékosságukkal együtt élve a munka világának aktív részesei legyenek.
- *Információs és kommunikációs kultúra:* Az ismeretszerzésben fontos szerepe van a vizuális csatornának. Törekedni kell arra, hogy az ezen az úton szerzett ismereteknek valóság-hű tartalma legyen, az ismeretanyag a fogalmi általánosításokat, az árnyaltabb kommunikációt is fejlessze.
- *Hon- és népismeret:* A komplex ismeretanyagon nyugvó fejlesztési feladatok feltételezik a térben, időben, tartalmakban eltérő összefüggések felismerését. Mindezek gondot okozhatnak a kommunikációjukban akadályozott hallássérülteknek.
- *A szókincs, a fogalmak bővítése,* a nonverbális úton szerzett ismeretek fontos részét képezik az egyéni szükségletekhez igazított fejlesztésnek. Szükséges a társadalmi kapcsolatépítés, kapcsolattartás formáinak az elsajátítása.

- *Európai azonosságtudat – egyetemes kultúra*: Közvetlen élmény nyújtásával lehet hatékonyan ismereteket adni a hazánkon kívüli kultúrkincsek megismeréséhez. A tanulók szemléletének, nyitottságának formálásában nagy jelentőséggel bír, ha kommunikációs lehetőségeikkel kapcsolatot tudnak teremteni szélesebb környezetükben élő (sors)társaikkal.
- *Környezeti nevelés*: A legalacsonyabb életkortól megfigyelés, tevékeny részvétel útján lehet hatékonyan eljuttatni a tanulókat a környezet alakításának, óvásának felismeréséhez. Tudatos pedagógiai segítségre, sok vizuálisan érzékelhető élmény adására van szükség az ismeretek elsajátításához.
- *Tanulás*: A hallássérült gyermekek tanulási folyamatát lényegesen nehezíti különböző mértékű kommunikációs akadályozottságuk. A tanulókkal kapcsolatos speciális igényeik, lehetőségeik (emlékezet, annak struktúrája) feltárására építve valósítható meg az egyéni fejlesztés.
- *Testi és lelki egészség*: A hallássérült tanulókat szükséges megismertetni hallássérülésük, illetve annak következményeinek okaival. Fontos feladat a hallásjavító eszközök használatának és azoknak az egészségügyi ismereteknek az elsajátíttatása, amelyekkel megőrizhető, illetve aktivizálható hallásmaradványuk. Szükséges, hogy felismerjék a környezetben előforduló káros szokásokat, kerüljék az ártalmas, utánpótló magatartási formákat (dohányzás stb.).
- *Felkészülés a felnőtt élet szerepeire*: Az iskolai fejlesztések során kiemelt feladat a lehető legnagyobb önállóság elérése. Ezért lényeges azoknak az eljárásoknak, módszereknek, tevékenységeknek a megkeresése és működtetése, amelyek a tanuló életének minden színterén az önálló életvitel kialakítását segítik, gyakoroltatják. Alapvető fontosságú feladat mindazon személyiségjegyek feltárása, amelyek a tanulók további sorsának döntő befolyásoló tényezői lehetnek (kézügyesség, megfigyelés stb.). Ezek fejlesztése jó esélyt adhat arra, hogy pályaválasztásuk sikeres legyen. Reálisan kell felmérniük, feldolgozniuk a hallássérülésükből következő akadályozó tényezőket.

3.1 A nyelvi képességek fejlesztése

A nyelv összetett módon kapcsolódik a tevékenységhez és a környezethez. A gyerekek hamar megtanulják, hogy ezt a kapcsolatot a világgal való interakciók befolyásolására használhatják. Ahogy a nyelvi képességek növekednek, egyre több tudást sajátítanak el. A nyelv nem csak a kommunikáció eszköze. A szavak elmélyítik a gyerekeknek a tárgyak bizonyos tulajdonságaira és a különböző események közötti finom viszonyokra vonatkozó megértését. A szavak közötti asszociációk a világ egyfajta mentális térképét alakítják ki, amely formálja a gyerekek gondolkodásmódját. A figyelem, emlékezet, gondolkodás olyan kognitív képességek, amelyek fejlődése jelentősen hozzájárul a nyelvi készségek kialakulásához. Hallássérült gyermekeknél kiemelt feladat ezen képességek fejlesztése. A fejlesztéshez a tapasztalatok sokfélesége, a viszonyok, kapcsolatok tudatosítása (tudatosan rávezetni a külső környezeti kapcsolatokra a gyereket), rendszeres gyakorlás szükséges. A tanítás-tanulás folyamatában a fogalmak tartalmi körének gazdagítása a cél, amely leginkább élethelyzetekhez kötötten érhető el. Figyelembe kell venni, hogy a fogalmak tartalmi vonatkozásával kapcsolatban kevesebb előzetes ismerettel rendelkeznek, mint halló társaik. A fogalomalkotás folyamata elhúzódó, az új fogalmak lassabban épülnek fel és be a gyermek szókincsébe. A kognitív megismerési struktúrák fejlődése segíti a fogalmak tartalmi differenciálódását. Fejleszthető a problémamegoldó stratégiák kidolgozásával, az analízis-szintetizáló gondolkodás fejlesztésével, logikai sémák bővítésével.

3.2 Képességfejlesztés az 1–6. évfolyamon

3.2.1 „A” típusú programcsomag – Én és a világ (Ember és környezete)

A programcsomag célkitűzései az integráltan oktatótt hallássérült gyermekek esetében is vállalhatóak, reálisak, de a célok eléréséhez hosszabb időre, a fejlesztésben részt vevők összehangolt tevékenységére van szükség. Hallássérült gyermekek számára különösen előnyös, hogy a programcsomag az értékszocializációt, a környezet számára kedvező társas magatartást tevékenység révén – például közös szabályalkotással, szimulációs játékkal –, modellnyújtással segíti elő.

Fokozott odafigyelést, megerősítést igényel a társas magatartás szabályainak elsajátítása, mert a hallássérült gyermekekre jellemző lehet a történések összefüggésének helytelen értelmezése, mások problémáinak nehezített megértése. A szimulációs gyakorlatok, szerepjátékok közvetlen megtapasztalási lehetőséget biztosítanak számukra. A helytelen magatartásminták elemzése is fejlesztő hatású, esetükben kiemelt jelentőségű.

- A hallássérült gyermeket nyelvi, kommunikációs készségének fejletlensége akadályozhatja szituációs és szerepjátékban való részvételben. Előfordul, hogy a gyermek nincs birtokában olyan nyelvi eszközöknek, amelyeket az adott szituációban használhatna, csak gesztussal, mimikával tud ráutalni. Ilyenkor a pedagógusnak kell a beszédminta nyújtásával segíteni.
- A tanterv tartalma a mindennapi élet, így lehetőség van az élethelyzethez tartozó fogalmkörök adott tananyagot keresztül történő bővítésére, a fogalmak tartalmi körének gazdagítására, terjedelmük differenciálására, a nyelvi készségek fejlesztésére.
- Az egyes modulokhoz kapcsolódó tartalmak hallássérült gyermekeknek is kiépíthetők, de a fejlesztés várható eredményeiben jelentős eltérések lehetnek. A modulokba foglalt tartalmak megértése szorosan összefügg a hallássérült gyermek nyelvi képességeinek fejlődésével.
- A kommunikációs készség, gondolkodási, döntéshozási, felelősségvállalási, tanulási készségek fejlesztése hallássérült gyermek esetén oktatási többletfeladatot jelenthet. Olyan sérülés-specifikus jegyeket kell figyelembe venni, mint az alacsonyabb szókinccs, a nyelvi eszközök hiányosságai, a beszéd megértésének nehezítettsége, az aktív figyelmesség rövidebb terjedelme.
- Hallássérült gyermekek fogalmi gondolkodása lassabban fejlődik. Ez hatással van az énkép fejlődésére, a társas viszonyok alakulására. A segítségnyújtás mértékének megválasztása döntő: mindig csak annyi segítséget kapjon a hallássérült gyermek, amennyi éppen szükséges, a „túlsegítés” veszélyes.
- A tanulási készségek fejlesztése konkrét tevékenységeken keresztül valósítható meg. Legfontosabb, hogy tudja, mit nem tud, hogy probléma esetén tudjon segítséget kérni.

3.2.2 „B” típusú programcsomag – Én és a másik (Az együttműködés fejlesztése)

A kooperatív tanulási technikák alkalmazása során nemcsak a tanulás tananyaga tekinthető a tanulás céljának, hanem meghatározott szociális folyamatok elsajátítása is. A hallássérülés a nyelv, a kommunikációs képességek sérülése következtében leginkább a szociális képességek terén jelent problémát. A hallássérült gyermekeknek szükségük van arra, hogy konkrét helyzetekben konkrét együttműködési technikákat sajátítsanak el, csak így képesek eljutni a kevésbé szabályozott, önálló együttműködési formák alkalmazásáig.

Azért, hogy a hallássérült gyermekek egyenlő, aktív közreműködői legyenek a munkafolyamatoknak, több feltétel egyenlő megléte szükséges (erre a kooperatív módszereknél térünk ki).

3.2.2.1 A fejlesztés általános területei

A nyitottság, elfogadás, önismeret, önbizalom, önkifejezés, kommunikáció, felelősség, döntés, konfliktuskezelés, konszenzuskeresés képességeinek fejlesztésére az egyéni fejlesztési terveknek is ki

kell térniük, s mivel ebben a családi nevelésnek is jelentős hatása van, fejlesztésük a családdal együttműködve lehetséges. Hallássérült gyermekektől nem várható el ugyanolyan teljesítmény, mint halló társaiktól. Fejlődésük értékelésénél az önmagukhoz mért fejlődést kell értékelni.

3.2.2.2 Speciális fejlesztési területek

Együttműködési technikák, az együttműködés szabályainak a megtanulása

A hallássérült gyermekek el tudják sajátítani az együttműködési technikákat, de a szabályok, elvek megtanulásához hosszabb időt kell biztosítani, gyakoribb mintanyújtás szükséges. Az együttműködés feltételezi bizonyos kommunikációs készségek meglétét, amelyekhez a szükséges nyelvi formákat a hallássérült gyermekeknek legtöbb esetben külön el kell sajátítaniuk. Milyen problémát okozhat kooperatív munka során a hallássérült? Például az egyik csoporttag szeretne a hallássérült társától egy eszközt elkérni, de ő éppen nem néz társára, nem reagál (elmélyed). Ugyanebben a szituációban hallássérült gyermek szeretne egy eszközt elkérni, de nem tudja a nevét, nem ismeri a formulát, hogyan kérhetné el, ezért elveszi társa elől, vagy mivel nem tudja folytatni munkáját az eszköz nélkül, ül és nem csinál semmit. Utazó gyógypedagógus a befogadó pedagógus hospitálása során fel tudja hívni a figyelmet számtalan hasonló helyzetre, s tud kínálni megoldási javaslatokat, hogy a kooperatív technikák valóban minden szempontból fejlesztő hatásúak legyenek hallássérült gyermekek számára.

Mások szempontjának megértése, átértékelése, a beleérző képesség fejlesztése

Az eredmények csak a szakasz befejező időszakában jelentkezhetnek. A konkrét szituációhoz kötött gyakorlásra építünk, pl. valamelyik osztálytárs megbetegedett az osztálykirándulás előtt. Biztosan nagyon szomorú. Mit tegyünk? A hallássérült gyermeket megkérhetjük arra, hogy készítsen egy szép rajzot a kirándulás legszebb élményéről, s ezzel ajándékozza meg társát. A probléma megbeszélése közben használt kifejezéseknek, egyéb nyelvi eszközöknek is nagy jelentősége van. A hangszín, a hangletetés kevésbé érzékelhető a hallássérült gyermek számára; a metakommunikáció nagyobb jelentőséggel bír. A használatos nyelvi fordulatokat is meg kell tanulnia a hallássérült gyermeknek, hogy érzéseit ő is kifejezésre tudja juttatni, pl. nagyon sajnálom, hogy..., együtt érzek vele..., szeretném, ha máskor... stb.

Figyelem, türelem

Az auditív csatorna sérülése miatt a figyelem fejlesztése kiemelt feladat. A gyermek fáradékonyabb, figyelmét rövidebb ideig tudja összpontosítani, könnyebben elterelődik. A lényeges dolgok kiemelésével, pihenőidők beiktatásával tudunk segíteni. A hallássérült gyermeket jellemezheti türelmetlenség, sikertelen próbálkozásai kedvét szegik, a gondolkodásra jellemző tapadás miatt nem mindig próbálkozik új megoldásokkal. A pedagógusnak kell kimozdítania helyzetéből, kérdésekkel más irányba terelni gondolkodását.

Konszenzusra való képesség

A hallássérült gyermektől is elvárható. Abban kell segíteni, hogy képes legyen átlátni a szituációt. Kezdetben inkább elfogadja a kompromisszumos megoldásokat, később maga is próbálkozik megoldás keresésével.

Önálló kompromisszumos javaslat csak több hasonló szituáció megtapasztalása után várható el. Nehézséget jelenthet a saját elképzelés nyelvi formába öntése, a pontos megfogalmazást segíteni kell. Az együttműködés fejlesztésében szerepet játszó attitűdök; a belső kontroll, tolerancia, nyitottság, önbizalom lassabban alakulnak ki. Az önbizalom fejlesztése különösen fontos, hiszen a fogyatékoságból eredő hátrányokkal napról napra szembesülnie kell.

3.2.3 A fejlesztés várható eredményei a 6. évfolyam végére hallássérült gyermekek esetében

- Megtanulja és alkalmazza azokat a nyelvi formákat, amelyeknek használata társas helyzetben elvárt.
- Ismeri és elfogadja a közösen kialakított együttműködési szabályokat.
- Képes társaival együttműködést kezdeményezni, az együttműködést másokkal nem utasítja el.
- Ki tudja fejezni másokkal való együttérzését, mások szempontjait is kezdi megérteni, de beleérző képessége még valószínűleg elmarad társaitól.
- Figyelmének terjedelme jelentősen nő, az órán folyó tevékenységekbe végig képes bekapcsolódni, sikertelen próbálkozások esetén segítséget kér.

3.2.4 „C” típusú programcsomag: Az Én dimenziója (Önállóság, önbizalom, kreativitás), 1–6. osztály

A kreativitás, a rugalmasság, nyitottság és eredetiség fejlesztését játékok, önálló feladatmegoldások, projektek szolgálják. A „C” típusú programcsomag az alkotó tevékenységeken keresztül, a kreativitás kibontakoztatásával segíti a személyes kompetenciák elmélyülését.

A programcsomagban középpontba állított jelképek, az egyes témakörökhöz kapcsolódó mesék, történetek, versek a hallássérült gyermekek számára nehezebben hozzáférhetők. A feldolgozás során azonban változatos tevékenységformák alkalmazására van lehetőség. Hallássérült gyermekek nemverbális területen nagyobb kreativitással, aktívabban tudnak bekapcsolódni a közös munkába, könnyebben jutnak sikerélményhez, ezáltal jelentősen nő az önbizalmuk, önbecsülésük. A sikerélmény segíti a motiváció fenntartását.

A fejlesztés várható eredményei

- A hallássérült gyermekek között nagy eltérések lehetnek a személyes kompetenciák fejlődése terén. Az egyéni fejlesztési tervben célszerű rögzíteni a fejlődést, hogy a további tevékenységeket ez alapján tervezzük meg.
- A tevékenységekbe ágyazott fejlesztés hozzájárul a hallássérült gyermekek önismeretének fejlődéséhez, sikerélményhez juttatják, nő az önbizalma, a verbális megfogalmazás hatására fejlődik önismerete. A sokszínű tevékenyekedtetés nyomán kielégülnek élményszükségeik. A sikeresen megoldott helyzetek segítik a pozitív énkép fejlődését.
- A decentrálás, autonómia, döntéshozatal képessége lassabban alakul ki.
- A konkrét tevékenységekhez kapcsolatosan van lehetőség az érzések megfogalmazására. A hallássérült gyermek figyelmét irányítani kell olyan helyzetekben, amikor másik gyermek beszél érzéseiről – a megértést segíteni kell konkrétumokra való utalással. A kivárást, a türelmet gyakorolniuk kell: ha elvesztik a beszélgetés fonalát, türelmetlenek, figyelmetlenek lesznek, a beszélő a vele szembeni tapintatlanságnak érezheti a helyzetet. A mondanivaló rövid összefoglalása segíti az újbóli összpontosítást, a beszélgetés fonalának felvételét. Fontos, hogy a pedagógus jó érzékel tudja a verbális és nemverbális tevékenységek arányát kialakítani.

3.3 Képességfejlesztés a 7–12. évfolyamon

A megjelölt fejlesztési területek hallássérült gyermekek fejlesztésében is kiemelten fontosak. A fejlesztés a várt eredményeket akkor hozza meg, ha az 1–6. évfolyamon zajló fejlesztés eredményes volt. A hallássérültek is az identitásképzés időszakaként élik meg ezt a kort. Náluk plusz feladatként jelentkezik a hallássérülés elfogadása. Tudják, hogy érzékszervi fogyatékoságukkal együtt kell élni, a gátak, korlátok elfogadása azonban nem könnyű. Megnő az érdeklődés sorstársaik iránt, keresik velük

a kapcsolatot. Környezetének ezt segíteni, támogatni kell, hiszen gyakran ő az egyedüli hallássérült az adott közösségben.

Jelentős dilemma elé kerülnek párcapcsolataikban. Beszéljünk-e hallássérülésükről? Elfogadják-e őket a társuk, ha elmondják problémájukat? Mások ítélete most sokkal érzékenyebben érinti őket, s hajlamosak mindent hallássérülésükre fogni. Jellemző lehet a társaktól való elfordulás, mert a csoportokban, klikkekben zajló kommunikációt nem tudják követni, gyakran arra a következtetésre jutnak, hogy társaik szándékosan rekesztik ki őket. Úgy érzik, velük nem empatikusak, nekik sem kell annak lenni. Van-e megoldás? Bizonyos jelenségek nem kerülhetők el, de ha a hallássérült serdülő kellő önismerettel bír, ha az ő és a csoport együttműködési készségének fejlesztése eddig kellő hangsúlyt kapott, akkor közösen tudnak megoldásokat találni erre a helyzetre. Néha szükség lehet külső szakember, pszichológus, gyógypedagógus segítségére.

3.3.1 „A” típusú programcsomag: Polgár a demokráciában – Civil szerepek

3.3.1.1 Képességspecifikumok

A program sajátos képességfejlesztési területei feltételezik a megfelelő nyelvi, kommunikációs képességek meglétét. Hallássérült gyermekeknél a kompetenciák elsajátítását segíti a közvetlen tapasztalatokra, élményekre alapozott tanulás lehetősége.

Ugyanúgy, mint a korábbi életkori szakaszban, a képességek kialakulása hosszabb időt vesz igénybe, és nem minden területen várható azonos eredmény.

- *Véleményalkotás*: Fontos, hogy a hallássérült gyermek előzőleg mennyi információhoz jutott. Az információhoz jutást segíteni kell. Az önálló, személyes viszonyulás a nézetekhez nem mindenkinél reális cél. A saját vélemény megfogalmazását szóban várjuk el.
- *Döntés*: A döntésnek következményei vannak, ezzel tisztában kell lennie a döntés meghozatalakor. A döntésekről és következményeiről beszélgetni kell, sok interakciót kell biztosítani, hogy képesek legyenek átlátni a helyzeteket.
- *Konfliktuskezelés*: Hallássérült gyermekek számára fontos a konfliktusban részt vevők indítékainak a feltárása, magáról a konfliktusról való beszélgetés. A konfliktusban tisztázni kell a saját és mások szerepét.
- *Problémamegoldás*: A programterv által megadott algoritmusok jó kapaszkodókat jelentenek a hallássérültek számára.
- *Feladatvállalás*: Hallássérült gyermekek feladatvállalását ösztönözni kell, egyesek szívesen húzódnak háttérbe. Kapjanak képességeiknek megfelelő feladatot, ahol sikerélményhez juthatnak! Várhatóan a sikeres végrehajtás növeli feladatvállalási kedvüket. A saját életút alakításának kiemelt szerepe van, reális elvárásokat kell felállítaniuk saját magukkal szemben. Tudniuk kell, hogy bizonyos pályák hallássérülés mellett nem választhatók. Segíteni kell abban, hogy megismerjék saját képességeiket, hogy pályaválasztásuk sikeres legyen.

3.3.1.2 A program általános képességfejlesztési területei

- *Információkezelés*: Hallássérülés esetén a verbális úton megszerezhető információk nehezebben hozzáférhetők, ezért kiemelt szerepe van az írott információhordozóknak, a könyvnek, internetnek. Az írott információhoz csak az juthat hozzá, aki megfelelő szókinccsel, szövegértési képességgel rendelkezik, ezért a kommunikációs készségek fejlesztésének egész iskolai tanulmányuk alatt központi helyet kell elfoglalnia.
- *Önkifejezésre* minél több nonverbális lehetőséget kell biztosítani.

3.3.1.3 A fejlesztés várható eredményei

„A programban megadott társas jellegű attitűdök és képességek többsége olyan természetű, hogy inkább csak közelíteni lehet hozzájuk, semmint tökéletesen elérni őket.” Ezzel a hallássérült gyermekek esetében is teljes mértékben egyetértünk.

3.3.2. „B” típusú programcsomag: Felkészülés a felnőtt szerepekre – Az együttműködés fejlesztése

A programcsomag minimális stratégiai céljával, hogy a diákok el tudjanak igazodni környezetükben, biztonságos életvitelre és felelős döntések meghozatalára legyenek képesek, hallássérült diákok esetén is egyetérthetünk.

Hallássérült diákok esetén figyelembe kell venni, hogy a nyelvi, kommunikációs készségek terén van a legtöbb nehézségük. Nem számíthatunk arra, hogy a viták aktív szereplői legyenek. A gyors helyzetfelismeréshez kapcsolódik az információk gyors feldolgozása. Az információk jelentős része auditív úton érkezik, azon a csatornán, amely jelen esetben akadályozott – a hallássérült gyermeket segíteni kell, hogy az új információk között eligazodjanak.

A fejlesztés várható eredményei: hallássérült diák könnyebben eligazodik konfliktushelyzetben, kialakul nála néhány technika a konfliktusok kezelésére, fejlődik együttműködési készsége, képes lesz bizonyos szabályok közt eligazodni, képes lesz az őt közvetlenül érintő helyzetekben tudatosan dönteni.

3.3.3. „C” típusú programcsomag – Toleranciára nevelés

A program keretében a diákoknak lehetőségük van a másság sokféle dimenziójának megfogalmazására. Sajátos nevelési igényű osztálytársukon keresztül közvetlen tapasztalatokat szerezhetnek a másság egyik lehetséges formájáról. A sajátos nevelési igényű gyermeknek is lehetősége van találkozni sokféle mássággal a programcsomagban tervezett tevékenységek kapcsán. Így nem a saját mássága kerül középpontba. A nyitottság, empátia, egymás iránti érdeklődés a hallássérült diáktól is elvárt készség. Nemcsak őt kell elfogadni, neki is elfogadó magatartást kell tanúsítani.

4. A témakörök elemzése a hallássérülés speciális szempontjainak figyelembevételével

4.1 „A” típusú programcsomag

A programcsomag mindegyik témaköre feldolgozható hallássérült gyermekkel is. Iskolába lépéskor rendkívül nagy eltéréseket mutathatnak nyelvi szintjüket tekintve, s ez jelentős mértékben befolyásolja az ismeretek elsajátításának lehetőségeit, valamint a szociális képességek fejlődését. A témakörök minden osztályfokon megjelennek, lehetőséget adva a fogalmak tartalmának folyamatos bővítésére, a fogalmak differenciálására. Biztonságot nyújthat, ha az iskolai életet megelőző fejlesztés alapját is ezek a témakörök képezik.

A program a verbalizálás helyett a tevékenységeket helyezi előtérbe, a jelenségek megtapasztalásával. Ez a hallássérült gyermekek számára rendkívül kedvező, jól segíti a fogalomalkotást. Néhány esetben az egyes témakörökön belüli célkitűzések hallássérült gyermekek számára túlzóak. Első évfolyamon nem várható el a hallássérült gyermektől, hogy felkészüljön a szervezetében zajló változá-

sokra, felismerje saját felelősségét környezetében és a mindennapi kontaktusban lévő emberekkel kapcsolatos helyzeteket, és hogy megoldja azokat.

Egyes témaköröket, fogalomköröket kiemelek, amelyeknek tanítása során a tapasztalatok szerint nehézségek merülnek fel a hallássérült gyermekek esetében, illetve valamilyen szempontból speciálisak.

4.1.1 Én és a világ

4.1.1.1 Tegnap, ma, holnap – múlt, jelen, jövő

Hallássérült gyermeknél az időfogalmak kialakulása lassúbb, hosszabb időt vesz igénybe. Az iskolát megelőző fejlesztés során fókuszban áll, de az iskolába lépéskor még nagyon bizonytalanok az idővel kapcsolatos fogalmak. A szülőnek, a pedagógusnak, a gyógypedagógusnak együttműködve kell a hallássérült gyermek időfogalmait elmélyíteni. Csak akkor épülnek be a gyermek szókincsébe, ha nap mint nap használják őket. 8 éves hallássérült gyermek valószínűleg még nem tudja a történelmi események idejét elképzelni, de figyelmét rá lehet irányítani olyan fogalmakra, mint előbb történt, később történt, azután történt, akkor történt, amikor stb.

A jövőkép formálása is nehézségeket jelent, hallássérült gyermek a jelenre orientált. 6–8 éves korban nagyon nehéz számára elvont dolgokról beszélgetni. A „Milyennek képzeled a jövődet?” kérdésre nem tud válaszolni, ilyen esetekben a konkrét kérdésfeltevés segít, pl.: „Hány éves leszel 10 év múlva?” (Ez sem túl könnyű.) „Mit fogsz csinálni 18 évesen?”

A családban vagy az egyszemélyes kapcsolatok során lehet olyan beszélgetéseket kezdeményezni, amikor a gyermek életének egy jövőben várható eseményére készülnek fel.

4.1.1.2 Egészség

A személyi higiéniével kapcsolatban arról is szükséges beszélni, hogy mit tesz ő az általa használt eszköz – jelen esetben a hallókészülék – megóvása, gondozása érdekében. Az orvosi vizsgálatok témánál ki kell emelni a hallásvizsgálatok, a rendszeres audiológiai ellenőrzés fontosságát. A hallássérült gyermek elmesélheti/eljátszhatja a többieknek, hogyan vizsgálják a fülét, hogyan mérik hallását.

A sport, a mozgás rendkívül fontos a hallássérült gyermekek életében. Ezen a téren egyenrangú társai lehetnek a többieknek, és igazi sikerélményekhez jutnak. A legtöbb sporttevékenységben a hallókészülék nem okoz problémát, de óvására minden gyereknek törekednie kell sportolás közben, amennyire ez lehetséges. Az egyéni sportokat több sikerrel űzhetik, mint a csapatjátékot, ahol a játékosok között a hallás útján való kapcsolattartásnak is szerepe van. Természetesen a hallássérülés nem lehet kizáró körülmény, ha csapatjátékban szívesebben vesz részt.

4.1.1.3 Otthon és iskola

Hallássérült gyermekek esetében rendkívül fontos minél korábban elkezdni az önálló tanulásra való felkészülést. A sok megsegítés, támogatás következtében gyakran rendkívül önállótlank, iskolai munkájuk során állandó megerősítést igényelnek. Már első osztályban önálló feladatot kell kapniuk, a tanítónak fokozatosan kell megvonnia a segítséget. Feltétlenül fel kell hívni a gyerek figyelmét a rendelkezésre álló időre. A többi gyerek példájával, az önmagáért érzett felelősségvállalás fejlődésével, annak felismerésével, hogy a hiba is része lehet a munkának, lassan, de fejleszthető az önálló tanulási készség.

Fontosnak tartom a tanulásról való beszélgetést, bár a hallássérült gyermek valószínűleg még nem tud egyéni tanulási módszerről beszámolni, de például a közösen összegyűjtött szabályok rajzos formában történő megjelenítése segíthet a tanulási szokások alakításában. Az egyes modulok feldolgozása során alkalmazott módszerek, tevékenységek közül a gyűjtés, rendezés, ételkészítés, szituációs

játék, szerepjáték olyan tevékenységek, amelyekbe a hallássérült gyermekek nagy hatékonysággal bevonhatók. Az interjúkészítés, vita, elbeszélés alacsony osztályfokon nehezen alkalmazható.

4.1.2 Polgár a demokráciában

A programcsomag témakörei hallássérült gyermekek számára is ajánlottak. A témakörök közül könnyebben feldolgozhatók azok, amelyek konkrét tényekhez kapcsolódnak.

A szegregáció, integráció, pozitív diszkrimináció feldolgozásánál tapintattal kell eljárni, mert ennek előnyeit, hátrányait saját magukon tapasztalják. Ha szívesen teszik, számoljanak be ez irányú tapasztalataikról, de kívülálló fogyatékos ember meghívása is elfogadható.

A civil szervezetekkel kapcsolatban gondolni kell arra, hogy az adott fogyatékosági területen melyikre lehet felhívni a figyelmet. Ebben az életkorban megnő az igény arra, hogy keresse sorstársaival a kapcsolatot, ezt segíteni, támogatni kell. Célszerűnek tartanám konkrét pályaválasztással kapcsolatos témák feldolgozását is.

Aktív, sikeres részvétel a vitákban nem minden esetben várható el, a részvétel erősen függ a gyermek eddig elért nyelvi szintjétől.

4.2 „B” típusú programcsomag

4.2.1 Én és a másik

A hallássérült gyermek esetében az énkép lelassult fejlődése miatt az önmagáról való tudás lassabban alakul ki, ezért várható, hogy a közösségi érzéssel kapcsolatos kompetenciák is késnek. A kooperatív tanulási technikák lehetőséget teremtenek arra, hogy konkrét helyzetekben tapasztaljon meg olyan érzéseket, mint a segítségnyújtás, a másik elfogadása, érdekek egyeztetése, konfliktushelyzetek megoldása, bizalom. A verbális, nyelvi készségek fejlődése segíti a viselkedés fejlődését, a szokások kialakulását, történések, cselekvések összefüggéseinek megértését. Ha nem érti meg a körülötte zajló eseményeket, az bizonytalanságot válthat ki. A tevékenységek fókuszába az önmagával és másokkal kapcsolatos érzések, a nemverbális úton szerzett tapasztalatok nyelvi megfogalmazását kell állítani.

A témakörök közül az első évfolyamon a segítséget emelném ki. A hallássérült gyermeknek segítséget kell kapnia, de meg kell tanulnia, hogy neki is kell adnia, hiszen lesznek olyan területek, ahol ezt ő is meg tudja tenni. Ez növeli önbizalmát, magabiztosságát. A hallássérült gyermekek gyakran és szívesen segítenek, de kapcsolatfelvételt nehezen kezdeményeznek. Modellnyújtással, nyelvi minták adásával, a pozitív megnyilvánulások gyakoribb megerősítésével támogatjuk. Ha jól fejlődik a hallássérült gyermek, a nyújtott segítség mértéke fokozatosan csökken.

Második évfolyamon az elfogadás nehézségeit emelném ki. Ebben az életkorban még keveset foglalkoznak a gyermekek másságukkal, az osztályban semmiképpen ne állítsuk az ő különbözőségüket középpontba. A kiindulási alap feltétlenül az legyen, hogy mindannyian mások vagyunk kicsit.

3. évfolyamon a csoportnyomás, önzés, kirekesztés azért érdemelnek nagyobb figyelmet, mert az alacsonyabb kommunikációs készségek miatt nagyobb a valószínűsége, hogy a hallássérült gyermek peremhelyzetbe kerül. Ebben az életkorban a pedagógus példája erősen hat, ha ő elfogadja a hallássérült gyermeket, akkor az az egész közösségre pozitív hatással van.

Hallássérült gyermekeknek lehetnek olyan megnyilvánulásai, amelyek alapján a többiek önzőnek, magának valónak, durvának találják. Ezeket időben észlelni kell, mert végső fokon kirekesztést is eredményezhetnek, s innen már nehezebb a folyamatokat visszafordítani.

Ehhez szorosan kapcsolódik a 4. évfolyam témakörei közül a rokonszenv, ellenszenv, egymás megismerése. A hallássérült gyermeknek erősíteni kell azokat a tulajdonságait, amelyekkel a többiek szemében rokonszenves lehet.

5–6. évfolyamon várhatóan már ő is birtokában lesz néhány konfliktuskezelési technikának, a konfliktusok kezelésében több önállóságra tesz szert.

4.2.2 Felnőtt szerepben

A témakörök fontosak hallássérült gyermekek számára is, de feldolgozásuk nehéz, mert magas szintű elvont gondolkodást feltételez. Ha eddigi fejlesztése sikeres volt, akkor eljuthat arra a szintre, hogy a feldolgozásba bekapcsolódik, de aktív szerepvállalás nem várható el tőle. A minimálisnak megjelölt célok náluk helyénvalóak: tudjanak eligazodni saját környezetükben, biztonságos életvitelre és felelős döntések hozására legyenek képesek a maguk mindenkori szintjén.

4.3. „C” típusú programcsomag

4.3.1 Az én dimenziói

Egyes témák hallássérült gyermekek számára az alacsonyabb nyelvi készségek miatt nehezebben hozzáférhetőek. Első évfolyamon a magyar népmesék, második évfolyamon Lázár Ervin: Szegény Dzsoni és Árnika, negyedik évfolyamon a természetmítoszok, 5. évfolyamon Pandora szelencéje, 6. évfolyamon Anna Frank naplója.

A választott jelképek megértése az elvont gondolkodás magasabb fokát feltételezi. A témák feldolgozása során a rajz, egyéb kreatív manuális tevékenységekkel lehet a hallássérült gyermeket eredményesen fejleszteni sikerélményhez juttatni.

A befogadó pedagógus kérje utazó gyógypedagógus segítségét a tevékenységek megválasztásához!

4.3.2 Toleranciára nevelés

A témakörök építenek a toleranciára, a nyitottságra egymás értékeire, a különbözőség elfogadására. Feltételezik, hogy már megfelelő mennyiségű és összetételű ismerettel rendelkezik az adott korosztály, amely lehetőséget teremt a sokoldalú megközelítésre. Hallássérült gyermekek esetében a témakörök feldolgozása akkor lehet eredményes, ha a várt előzetes ismeretekkel, készségekkel valóban rendelkeznek.

5. Tanulásszervezési formák

Akár frontális, akár kiscsoportos, akár pármunkát szervezünk, célszerűnek tartom az alábbi szempontok figyelembevételét:

- Lényeges szempont az ülőhely kiválasztása. Hallássérült gyermeknek az az előnyös, ha viszonylag közelről látja és hallja a tanárt. Jól kell látnia a táblát és az írásvetítőt is. Az ülőhely ne kerüljön szembe az ablakkal, mert a szemébe sütő nap elvakíthatja. Az elhelyezés adjon módot arra, hogy az osztálytársak esetében is biztosított legyen a szájról olvasás, ezért jobb, ha az oldalsó padban ül. Szerencsés, ha mozgatható padok vannak az osztályban, az „U” alakú elhelyezés nagy előnyt jelent. Csoportmunka szervezése esetén is törekedni kell a fenti szempontok figyelembevételére. Ilyenkor a beszámoló tanuló soha ne álljon háttal a hallássérült gyermeknek.
- Ha a pedagógus a tábla felé fordulva magyaráz, a hallássérült gyermek számára sok információ elvész. Ha ez mindenképpen elkerülhetetlen, ismételje meg közlését a hallássérült gyermek felé fordulva, esetleg a padtársat kell megkérni erre. Sok tanár szívesen jár-kezel fel-alá az osztályban, amikor magyaráz, kérdéseket tesz fel, utasításokat ad ki. A hallássérült gyermek ezt nem tudja követni. A pedagógus maradjon az osztály előtt, ha kérdéseket tesz fel, utasításokat ad.
- Az órai munkába való folyamatos bekapcsolódást jól segíti a vázlat megjelenítése, akár írásvetítőn, akár a hallássérült gyermek számára külön írásban. A pedagógus az egyes témákat zárja le,

foglalja össze, s utaljon a témaváltásra. Hallássérült gyermeket a vizuális szemléltetés – legyen az kép, dia, videofilm – az átlagosnál jobban segíti. Ugyanakkor problémát jelent az elsötétítés, ha a film alatt narrátor mondja a szöveget. A film vetítésére ezért előzőleg fel kell készülni. Célszerű, ha a magyarázatot írásban előzőleg megkapja. A vetítés után meg kell győződni arról, hogy megértette-e a látottakat, törekedni kell a lényegkiemelés segítségével.

- Hallássérült gyermek számára problémát jelent a jegyzetelés. Egyszerre nem tud szájról olvasni és jegyzetelni is. A pedagógus bízson meg valakit, aki indigóval jegyzetel, vagy a jegyzeteket fénymásolja óra után!
- Sok hasznos információ hangzik el az órák végén: házi feladat, mit kell másnapra hozni, mikor indul a busz a kirándulásra, órácsere stb. Az osztály ilyenkor gyakran mozgásban van, ezért a hallássérült gyermekhez nem mindig jutnak el az információk. A padtárs hívja fel a figyelmet az új információkra.
- Többször utaltunk rá, hogy a padtárs segítsen. Célszerűnek tartjuk tanulópár kijelölését, akinek feladata a hallássérült gyermek segítése. Ez a feladat önkéntes, de szerencsésebb, ha egy ügyesebb gyerek kerül a hallássérült mellé. Természetesnek vehetjük, hogy a tanulópár egy idő után elfárad, s jelzi, hogy már nem szívesen látja el a feladatot. Tapasztalatok szerint mindig akad önként jelentkező, aki segít.
- A szakáll vagy bajusz, a hosszú, arcba lógó haj viselése nem előnyös, mert rontja a szájról olvasási képet. A szakáll jelentős részt eltakar az arcból, szájról olvasás során a hallássérült gyermek nemcsak a száját figyeli, hanem az egész arcot.
- Nem célszerű a túlzott artikuláció, a lassított, elnyújtott beszédtempó, mert ez inkább rontja a szájról olvasás lehetőségét.
- A felszólítások során törekedni kell arra, hogy keresztneveükön szólítsuk fel a gyermekeket, mert a hallássérült gyermek így tudja, az osztályban hol keresse a válaszadót.

5.1 Frontális tanulásszervezés

A frontális tanulásszervezés során feltétlenül figyelembe kell venni a fent leírtakat. A hallássérült gyermek számára legnehezebb a frontális osztálymunkába való bekapcsolódás. A frontális munka során különösen kidomborodik az oktatás-nevelés versenyztető jellege. A versenyztető tanulás a hegyen való felfelé mászáshoz hasonlít, a siker a csúcson található, de a csúcsra kevesen jutnak fel. Különösen azoknak nehéz a feljutás, akiknek még plusz terhet, esetünkben a hallássérülés terhét kell cipelni.

A frontális órák során gyakran használt módszer a kérdezz-felelek. A hallássérült gyermeknél nehezéget jelenthet már a kérdés megértése is. Törekedni kell az egyszerű, jól érthető kérdésfeltevésre. A feleletek hasznos, új információt vagy a tanultak megerősítését szolgálják. Mindkettőből kieshet a hallássérült gyermek, ha nem látja a válaszadót. A válaszok tanár által történő összefoglalása, megisméltése segíthet.

A hallássérült gyermek figyelme hamarabb kimerül, mert a szájról olvasás nagy igénybevételt jelent, intenzíven szájról olvasni 15–20 percig lehet, ezért a frontális órák közben célszerű váltogatni a különböző tevékenységformákat. Pl. egy írásbeli feladat egy más kommunikációs csatornán keresztül biztosít megerősítést.

A frontális osztálymunka során kevésbé van lehetőség az egyéni különbségek figyelembevételére, kevésbé segíti hallássérült gyermeknél a nyelvi és szociális képességek fejlődését.

5.2 Egyéni tanulói munka

Az előzőekben már hangsúlyoztuk, hogy bizonyos idő eltelte után célszerű a frontális osztálymunkát felváltani, pl. egyéni munkával. Az egyéni munka során mindig ellenőrizzük, hogy a hallássérült

gyermek pontosan megértették-e a feladatot. Erre a feladat kiadása után rögtön kerítsünk sort! Gyakran előfordul, hogy azért nem kezdenek munkához, mert nem érti, mi a feladat. Számolni kell – különösen az oktatás kezdetén – az átlagnál lassabb munkatempóval, ezért is nem megengedhető, hogy megértési problémák akadályozzák a munkában. A hallássérült gyermekeket rá kell szoktatni arra, hogy önállóan jelezzék, ha nem értenek valamit.

Problémaként jelentkezik az önállótlanág, a szükségesnél több segítség kérése, többszöri megerősítés igénye. El kell érni, hogy egyre inkább felelősséget vállaljanak saját munkájukért. A felelősségvállalást segíti a többi gyermek példája a munkavégzésben és a tanári segítség fokozatos megvonása.

A tanár egyénileg is dolgozhat a gyermekkel a csoportmunka vagy korrepetálás során. Ez jó alkalom arra, hogy alaposan megismerje őt, fel tudja mérni, mit jelent a hiányos, alacsony szókincs. Tudni fogja, hogy hol, mikor kell segíteni. Kamaszkori probléma, hogy egyre terhesebbnek tartják a gyógy-pedagógus megjelenését, a külön korrepetálásokat. Fontos, hogy a hallássérült gyermek lássa azt is, nemcsak neki van szüksége segítségre.

5.3 Kooperatív tanulásszervezés

5.3.1 Az együttműködésre épített tanulás sérülésspecifikus előnyei

- Aktivizálás: A nyelvi megnyilvánulásra akár szóban, akár írásban az óra legnagyobb részében szinte automatikusan lehetőség van.
- Önállóság: A csoportmunka növeli a tanulási folyamatért érzett felelősséget. A tanuló érzi, hogy ő is hozzájárul a maga eszközeivel, nagyobb fokú tudatosulása intenzívebbé válik. A hallássérült gyermekeknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy áttekintsék az óra felépítését, s folyamatosan hozzászokjanak annak szerkezetéhez.
- Az önértékelés fejlődése: A tanulók érzik, hogy tanultak-e valamit, s hogy miben szorulnak segítségre.
- Kommunikációs helyzetek: A hallássérült gyermek a kooperatív tanulás során a nyelvhasználat közben sajátítja el a tananyagot. A csoportmunkához kapott információnak döntő szerepe van. Ha ez számára is érthető, akkor a nyelvtudás nő, s nagyobb a valószínűsége, hogy új nyelvi elemek épülnek be szókincsébe és annak is, hogy elsajátítják a tananyagot. A tanulók egymás között arra törekednek, hogy nyelvhasználatuk minősége és mondandójuk tartalma segítse a megértést. Miközben megbeszélik a feladatot, az egyik diák nyelvi fejlődésének gyümölcse a másik számára jobban elsajátíthatóvá teszi a tananyagot. A kooperatív tanulás egyszerre szolgálhatja az ismeretek és a nyelv megértését, elsajátítását.
- Időérezkelés: A hallássérült gyermekek integrációja során gyakran jelent problémát a lassú tempó, az osztály ritmusának a felvétele, a lemaradás a feladat végzésben. A kooperatív tanulásszervezéssel fejleszthető időérzékük.
- Másokért érzett felelősség: A diákok képessé válnak együttes problémamegoldásra, hatékonyabban át tudják vállalni egymás szerepét, segítőkészebbek. Ezeknek a tulajdonságoknak a megjelenését hallássérült gyermekektől is elvárjuk.
- Önkontroll: A hallássérült gyermekeknél segíti a külső kontroll szerepének csökkenését, a belső kontroll érzésének a kialakulását.
- Önbecsülés: Jelentős mértékben nőhet az egyenrangú kapcsolatok révén.
- Lehetőség van differenciálásra. A nagyon eltérő teljesítményt nyújtók csoportja egy részének feladata alacsonyabb szintű, de teljesítményük ugyanolyan értékű lesz, mint a többieké.

5.3.1 A kooperatív tanulásszervezés sérülésspecifikus szempontjai

- A feladatok strukturálása olyan legyen, hogy a hallássérült gyermek is be tudjon kapcsolódni a végrehajtásba.

- Mindig ellenőrizni kell, hogy megértette-e a feladatot.
- Az együttműködési, tanulási technikák elsajátítására több időre lehet szüksége a hallássérült gyermeknek, a pármunka segítheti az együttműködő tanulás elemeinek elsajátítását.
- A nagyobb háttérzaj nehezítheti az értést, ez kiküszöbölhető adóvevővel, amelyet a tanár csoportmunka esetén a hallássérült gyermek csoportjának asztalára helyez.
- Írásos anyag feldolgozásához meg kell tanulniuk a szövegelemzési stratégiákat.

6. A tanulási folyamat keretében alkalmazott módszerek

A programterv a különféle ismeretszerzési módok és technikák gazdag táráat sorakoztatja fel. A hallássérült gyermekeknek lehetőségük van arra, hogy nem csak verbális úton szerezzenek ismereteket. A jelenségek közvetlen megtapasztalása a hallássérült gyermekek számára kifejezetten előnyös.

Bármilyen módszert választunk, célszerű a következő szempontok figyelembevételével:

- Mindig kellő időt kell biztosítani a fogalmak kialakítására, elmélyítésére.
- A tanulás megkönnyítése érdekében a pihenésre is lehetőséget kell biztosítani.
- Rendszeres visszacsatolás biztosítása
- A kezdeményezőkéesség alacsonyabb szintű lehet, mint a halló gyerekeknél, ezért a biztatás, segítség náluk sokkal nagyobb jelentőségű.
- A módszereket aprólékosan kell bevezetni, a rendszeresen alkalmazott algoritmusok fokozzák a biztonságérzetet.
- Egyéni differenciálási lehetőségekre mindig legyen mód.

6.1 Vita

6.1.1 Előnyök

Egyrészt elsajátítják a szociális kompetenciákat mint a társalgás szabályait: hogyan kell szemmel követni a beszélőt, kérdezni, megállapodni valamilyen témában, és az elfogadott kérdésben fokozatosan szerepet vállalni. Másrészt megtanulják, hogyan kell a nyelvet célratörő összefüggésben használni, amikor a jelentések és szándékok világossá válnak. Lehetőséget ad arra, hogy hipotéziseiket kipróbálják, felfedezzék a szabályokat, tisztába jöjjenek környezetükkel (mások szempontjába való behelyezkedés).

6.1.2 Nehézségek

Az alacsonyabb szókinccs a hallássérült gyermeket véleménye kifejtésében gátolhatja, háttérbe húzódik, elveszti érdeklődését. Amennyiben a témát már korábban több szempontból megközelítették, fogalmait elmélyítették, akkor nagyobb valószínűséggel tud a hallássérült gyermek is bekapcsolódni. Az ő esetükben célszerűbb egy-egy témakör végén alkalmazni ezt a módszert.

Abban az esetben, ha a vitázók száma túl nagy, akkor a szájról olvasás szinte lehetetlenné válik, mert a váratlan megszólalások miatt a hallássérült gyermek nem tudja követni a megszólalókat. Célszerűnek tartom, hogy kezdetben párban vitassanak meg problémákat, így a technikát könnyebben elsajátítja, majd fokozatosan bővüljön a vitázók száma. Ha nagyobb csoport vitázik, célszerű többször megállni és összefoglalni az elhangzottakat. A tanárnak fel kell hívnia a figyelmet arra, hogy most az eddigi vita összefoglalása következik.

A vita időtartama sem közömbös azok számára, akiknek szájról olvasásra is szüksége van a beszéd megértéséhez. A szájról olvasó jóval hamarabb elfárad. A vitázóra jellemző a gyors reagáló képesség,

a másik szempontjába való behelyezkedés. Hallássérült gyermekeknél mindezek várhatóan lassabban alakulnak ki.

6.2 Projektek

A projekt módszer alkalmazása hallássérült gyermekeknél nagy körültekintést igényel. Nem hoz sikert, ha nem megfelelő a témaválasztás, nem motiváltak arra, hogy a témáról többet megtudjanak.

A témával kapcsolatos alacsony szókincs, az ismerethiány csökkentheti a motiváltságot, az új feladat bizonytalanságot kelthet. Ki kell alakulnia a biztonságnak, hogy az alkalmi kudarcokat és hibákat a tanulási folyamat részének tekintsék. A tanár feladata, hogy megerősítse, a kudarc a tanulási folyamat része, az így nyert tapasztalatokat később fel lehet használni a hasonló kudarcok elkerülésére. A nagyfokú bizonytalanság miatt a tanárnak fokozott szerepe van az önbizalom erősítésében, a tanuláshoz fűződő pozitív attitűd kialakításában.

A bevezető beszélgetés során fel kell kelteni a kíváncsiságot, érdeklődést, ugyanakkor meg kell győződni arról, hogy a hallássérült gyermek valóban megértette, miről fog szólni a projekt munka, mert csak ekkor várható el tőle kellő motiváltság. Fontos tudni, milyen a gyermek előzetes tudása a témával kapcsolatban. Legyen tisztában azzal, hogy a részfeladat, amit végez, hogyan járul hozzá a csoport, az osztály sikeres feladat végzéséhez. Kezdetben gyűjtőmunkát, képrendezi feladatot, rajzos feladatot, egyéb manuális tevékenységet igénylő feladatot kapjon, később kísérletek elvégzését, adatok táblázatban történő rögzítését. Írásos anyagok elkészítéséhez kapjanak több segítséget. Eleinte akár úgy is, hogy a tanárral dolgozik közösen a hallássérült gyermek, vagy pármunkában végzi valakivel a részfeladatot, s nem neki kell írnia. Kaphat szövegkiegészítési feladatot is. A saját téma bemutatása a csoport előtt az alacsonyabb nyelvi szint miatt nehezített lehet, de biztonságosabb, mint az egész osztály előtt való szereplés. A tanár segítő kérdései, a csoporttársak biztatása, támogató magatartása kellő önbizalmat adhat a gyermeknek.

A segítségadást folyamatosan csökkentjük. Értékeléskor emeljük ki, hogy mennyire fontosnak tartjuk azt, hogy egyre önállóbb, a munkája mennyire járult hozzá a csoport, az osztály sikeréhez. A folyamatot értékeljük, ne az eredményt!

6.3 Előadás, tanári magyarázat

Ha feltétlenül szükséges, hogy a tanár hosszabb előadást tartson, készüljön hozzá írásos vázlat. A tanár jelezze, hogy éppen melyik vázlatpontról beszél.

Az osztályban tanuló gyerekek maguk is tarthatnak kiselőadást. Ezeket kísérje gyakori szemléltetés, mert az segít a fogalmak megértésében, a lényeg kiemelésében, a figyelem fenntartásában, az érdeklődés felkeltésében.

6.4 Kirándulás, séta

Hallássérült gyermekeknél az előkészítés fontosságát emelném ki. Az időpont, a helyszín megjelölése után ellenőrizni kell, hogy valóban pontosan megértette-e a gyermek. Szükség lehet eszközök használatára. Az előkészítés során külön figyelmet kell fordítani az eszközök nevének a megtanítására (pl. erdei kirándulás előtt: lepkeháló, gyűjtődoboz stb.). Ha megfigyelési szempontokat kapnak a gyermekek, akkor célszerű azt a hallássérült gyermek részére írásban is odaadni. A szülők aktív segítői a pedagógusnak, az előkészítésben ők is szerepet vállalhatnak. A lebonyolítás során arra kell ügyelni, hogy ha a tanár valamire fel akarja hívni a figyelmet, magyaráz, akkor a gyermek lássa őt. Kezdetben a megfigyelések rajzos rögzítésén, a gyűjtőmunkán legyen a hangsúly.

6.5 Kutatás, megfigyelés, mini terepmunka, gyűjtés

Gyűjtőmunka a program számos témájához kapcsolható. A hallássérült gyermek gyakran kapjon ilyen feladatot. Alacsonyabb nyelvi szinten lévő gyermeknél kezdetben esetleg gondot okozhat magának a feladatnak a megértése, ezért mindig ellenőrizni kell, hogy megértette-e, mit kell gyűjtenie. Megfigyelési feladatoknál konkrét megfogalmazásokat használjunk, pl. a „Figyeld meg a bab fejlődését!” helyett „Mérd meg, hány cm-t nőtt! Jegyezd le! Rajzold le!” A feladatot előzze meg közösen elvégzett hasonló tevékenység, adatrögzítés.

6.6 Dráma, szerepjáték

A drámajáték segíti előhívni azokat az érzelmi reakciókat, amelyek normál hallás esetén természetesek; az embert az embertársakhoz, a közösségi élethez, a természeti világhoz mintegy hozzákapcsolják. A hallássérült gyermek a módszer alkalmazása során megélheti saját érzelmeit, esetenként indulatait is, csökkenthetők belső feszültségei, az elnyomottság érzése.

Az érzelmeket kifejező szavak szemléletessé válnak, ezeknek a megerősítésére nagy hangsúlyt kell fektetni. A szituációk helyes értelmezéséhez segítséget kell kapniuk, mert a helytelen értelmezés indulatot válthat ki, ami nem adekvát viselkedést eredményez. A drámajáték minden elemét alaposan fel kell dolgozni, a hallássérült gyermek figyelmét fel kell hívni ezekre. A helyesen kialakított algoritmusok biztos kapaszkodót jelentenek a hallássérült gyermek számára:

- A tervezett cselekmény elképzelése
- A cselekvés elvégzése az adott szituációban (közben lehetőség van keresésre, próbálkozásra, változtatásra)
- A cselekvés folyamatával, céljával, értelmével kapcsolatos megfigyelések, tapasztalatok differenciálása
- A tanulási konzekvenciák kiterjesztése nagyobb összefüggésekre

7. Hallássérült gyermek a befogadó közösségben

7.1 A pedagógustól elvárható magatartásformák

A hallássérült gyermekek integrációjának sikerességét döntően befolyásolja az iskolán belüli személyes viszonyok alakulása. Nemcsak az a nehéz számukra, hogy megtanuljanak verbálisan kommunikálni és a beszédet megérteni, az is gondot jelenthet, hogy részt vegyenek a kommunikációban. Ha hiányos, nehezkesebb kommunikációját elfogadják, segítik, ha igazi érdeklődéssel fordulnak felé, akkor a személyes kapcsolatok kialakulnak. A gyermeknek éreznie kell, hogy véleményét tisztelik, és ezért cserébe ő is tisztelni fogja azokat, akik kimutatják, hogy törődnek vele.

7.1.1 Pedagógus–hallássérült gyermek

A befogadó pedagógusnak a gyermek fejlesztését végző gyógypedagógussal mindig tisztázni kell a következőket:

- Hogyan hallja a gyermek a beszédet?
- Milyen hangerejű közlést milyen távolságról hall meg?
- A pedagógusnak tudnia kell, hogy a gyermek hallókészülékkel meg tudja tanulni a beszédet, de annak üteme lassúbb.

- Információt kell kapnia arról, hogy a gyermek aktuálisan milyen nyelvi szinten van, milyen irányú fejlődés várható, hogyan képes információt felvenni (hallás, szájról olvasás szerepe). Ennek ismeretében a kommunikációt úgy irányíthatja, hogy az a gyermek számára megfelelő szintű legyen, ugyanakkor fejlessze is nyelvi készségeit.
- A hallássérült gyermekek a szájról olvasást is használják a beszédértés segítésére. A befogadó pedagógusnak tudnia kell, hogy a gyermek ezt milyen mértékben igényli.
- Bátorítsa a pedagógus a gyermeket: ha nem ért valamit, azonnal jelezze. Sokszor kellemetlennek tartják a gyakori segítségkérést. Ha a pedagógus ismeri a gyermek nyelvi szintjét, tudja, hol kell segíteni.

7.1.2 Pedagógus–szülő

Az iskolába lépő hallássérült gyermek és családja mögött már hosszú, sok munkával teli időszak áll. Átélték a traumát gyermekük fogyatékosága miatt, rendszeresen jártak vele korai fejlesztésre, végezték az otthoni fejlesztést, befogadó óvodát, majd iskolát választottak. Vállalták az integráció során rájuk háruló nem kis felelősséget. Nagyon jól ismerik gyermeküket, sok időt töltöttek velük, figyelemre méltó tudással rendelkeznek róluk, sokat tettek azért, hogy eljuttassák őt az integrációig. A befogadó pedagógus támaszkodjon a szülőre! Ha partnerként fogadja el, közre fog működni a fejlesztésében, rendszeresen nyomon követi a fejlődést, segít az órai anyag előkészítésében. A szokványos kapcsolat-tartáson túlmutató (szülői értekezletek, fogadóóra), napi kapcsolatról van szó. A szülőnek tudnia kell, melyek azok a fogalmak, amelyek elmélyítésén otthon is dolgozni kell, mit kell előkészíteni a következő napra.

A szülők elvárják, hogy a pedagógusok őszinték legyenek, de ne csak a problémákat beszéljék meg, a gyermek erősségeiről is essen szó! A pedagógusnak legyen ideje arra, hogy meghallgassa a szülőt, ismerje el erőfeszítéseit, tenni akarását, adjon tanácsot, miként hozhatja ki a legtöbbet gyermekéből.

7.2 A tanulócsoporthoz nem sérült tagjaitól elvárható magatartásformák

Hallássérült gyermek fogadására a csoportot fel kell készíteni. A gyerekeknek tudniuk kell, hogy mit jelent hallókészüléket viselni. Ha lehetőségük van megfogni, behallgatni a készülékbe, akkor jobban bele tudják élni magukat társuk helyzetébe. Érzékeltetni lehet, hogy mennyire zavaró, ha beszéd közben tollat csattogtatnak, csoszognak, pakolnak. A készülék a zajokat felerősíti, zajban a hasznos információ kevésbé tud eljutni a hallássérült gyermekhez. A gyerekeknek tudniuk kell, hogy a hallókészülék korszerű technikai eszköz, amely társuk életének része, ezért vigyázni kell rá, lehetőleg ne dobják meg labdával, ne üssék meg társuk fülét, ne ráncigálják! Be kell azt is mutatni, hogy hallás nélküli szájról olvasással mennyire nehéz a beszéd megértése, a figyelem fenntartása. A gyerekeknek tudniuk kell, hogy társuknak nehézséget jelent részt venni a társalgásban. Beszélgetés közben soha ne takarják el a szájukat, forduljanak a hallássérült társuk felé, egyszerre ne beszéljenek többen! Ezt az odafigyelést meg kell tanulni, azonnal nem várható el a gyermekektől. Ahogy jobban megismerik társukat, úgy alakul ki alkalmazkodóképességük. Ebben a felnőtt példája is döntő. A tanár mint példa ebben a vonatkozásban is hat, nemcsak a verbális, hanem nonverbális megnyilvánulásai is. Arc kifejezéséből, hanghordozásából sokkal inkább következtetnek arra, hogyan érez a hallássérült gyermek iránt, mint tulajdonképpen a mondanivalójából. Fokozható a gyermekek empatikus készsége, ha tudják, társuk hogyan tanult meg beszélni. A hallássérült gyermek elhozhatja, és az édesanyjával együtt megmutathatja kisgyermekkor óta készült rajzos naplóját. Együtt elmesélhetik, mit csinált a speciális foglalkozáson, hogyan tanulta meg a hallókészülék viselését, milyen napi gondozási feladatokat kell ellátnia a készülékkel kapcsolatban.

A gyermekeknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy segítséget tudjanak nyújtani. A hallássérült gyermek a többiekkel közösen minél több iskolai és iskolán kívüli tevékenységben vegyen részt.

8. Eszközök

A hallássérült gyermekek számára legfontosabb eszköz a magán viselt hallásjavító készülék: ez lehet hallókészülék, illetve műtéti úton beépített cochleáris implantátum. Tökéletes működtetésük nagy odafigyelést igényel gyermektől, szülőtől, pedagógustól. Ha a berendezések nem jók, nincsenek meg a tanulás feltételei. Tanulást segítő eszköz az adóvevő, ehhez az eszközhöz pályázatok útján lehet hozzájutni. A pályázati lehetőségekről az utazótanártól lehet segítséget kérni.

A hallássérült gyermek tanulását az átlagos gyermeknél jobban segíti a vizuális szemléltetés, a jelenségek közvetlen megtapasztalását biztosító eszközhasználat. Az írásvetítő vagy bármilyen vizuális megjelenítést lehetővé tevő eszköz használata elengedhetetlen a hallássérült gyermekek oktatása-nevelése során.

A programterv nem ajánl tankönyveket, az egyes modulok feldolgozása során úgynevezett gyűrűskönyvek keletkeznek. Ez lehetőséget teremt a hagyományos tankönyvektől eltérő, egyszerűbb, a hallássérült gyermekek nyelvi szintjéhez közelebb álló megfogalmazáshoz. A kooperatív tanulás-szervezés eszközei egyszerűek, könnyen kivitelezhetők, a gyakran használt piktogramok a hallássérült gyermek számára is érthetőek.

8.1 Akadályok az eszközök használata során

- Szájról olvasási lehetőség biztosítása a kivetítő használata során (ne legyen elsötétítés)
- A tanítás folyamán gyakran merül fel különböző szótárak használatának szükségessége. A hallássérült gyermekek alacsony szókincse miatt ennek használata gyakran akadályba ütközik, ezért külön egyéni szótár vezetése ajánlott. Tanácsos összegyűjteni azokat a fogalmakat, amiket a hallássérült gyermek nem ismer. A gyermek nyelvi szintjét figyelembe véve kell a szómagyarázatokat megírni. Az egyéni szótár valamennyi órán használható. Vezetésében a szülőre jelentős feladat hárul, ő készíti el az írásos fogalommagyarázatokat, rajzokat a szótárba. Az új fogalmakat mindig szinten kell tartani, a tartalmakat bővíteni kell.
- Képanyag feldolgozása során tanácsos a képeket írásvetítővel, egyéb eszközzel kivetíteni. A hallássérült gyermeknek tudnia kell, hogy a kép melyik részletéről beszélnek. A kivetített képen rá kell mutatni arra a részletre, amiről éppen szó van, ez segíti a gyermeknek a megértést, a vizuális és auditív információ összekapcsolását.

8.2 Speciális eszközök

- Témakönyvek: Hasonlóságot mutatnak a „gyűrűs könyvekkel”. A gyerekek által megélt események rajzos feldolgozása, majd a rajzokhoz közös szövegalkotás. (Rajzok helyett digitális fényképezőgéppel készített képek is használhatók.)
- Napló: A szülők a hallássérült gyermekek 2-3 éves korától a nyelvi fejlődés elősegítése érdekében rajzos naplót vezetnek. A naplóba a gyermeket érdeklő, figyelmét, érdeklődését felkeltő események kerülnek be. Segítségével konkrét eseményhez kapcsoltnak tudnak érzelmeket, tulajdonságokat kifejező szavakat megtanulni. Ahogy fejlődnek nyelvi képességei, egyre inkább képes lesz arra, hogy önállóan vezesse.
- Számítógépes programok

9. Értékelés

Valamennyi programtervben egységes értékelési szempontok érvényesülnek. A hallássérült gyermekek integrált neveléséhez-oktatásához kedvező feltételeket teremt, hogy alapelveként fogalmazza meg: az értékelésnek az egyéni fejlődés szempontjait kell követni, az egyéni képességekhez mért teljesítményt kell mérni. Döntően a szóbeli vagy írásos értékelést tartják a legcélravezetőbbnek. A tanulási folyamatokban való részvételre helyezik a hangsúlyt, nemcsak a verbális, illetve írásbeli teljesítményeket értékelik, de a tevékenység során létrehozott produktumokat is. Az értékelésnek a pozitív megerősítésen kell alapulnia, a hiányok megbeszélése mellett. A programcsomag az értékelés részévé teszi az önértékelést, kiemeli, hogy elegendő időt kell biztosítani a gyakorlásra.

Ezek az elvek célra vezetők hallássérült gyermekek értékelése esetén is. A fejlődés folyamata érdemjeggyel nem jellemezhető, ez csak szöveges formában írható le. A hallássérült gyermeket nem a többi gyermekhez hasonlítjuk, teljesítményét az önmagához mért fejlődésként értékeljük. A program lehetőséget ad arra, hogy a közös alkotómunka eredményeként létrejövő rajz, eszköz, egyéb manuális tevékenység produktuma is az értékelés része legyen.

Hallássérült gyermekeknél problémát okoz a tanulás során a felelősségvállalás. Az önértékelés hozzájárul a felelősségvállalás képességének kialakulásához. Figyelembe kell venni alkalmazása során, hogy a hallássérült gyermek kezdeti alacsony szókinccse miatt nincs birtokában olyan nyelvi eszközöknek, amelyekkel értékelhetné önmaga teljesítményét. Ezekhez csak folyamatosan jut hozzá, sokkal lassabban, mint halló társai. Amennyiben a tevékenységeket azonnal követi az értékelés, tudja mihez kapcsolni a nyelvet, ezért jó, ha az önértékelés minden tevékenységnek részét képezi.

Mivel gyermekeként igen eltérő lehet az önértékelés képességének kialakítása, ezért célszerű az utazó gyógypedagógussal megbeszélni az egyes lépéseket.

Az értékelésre vonatkozó támogatási formák a közoktatási törvényben

A közoktatási törvény könnyítési lehetőségeket tartalmaz SNI-gyermekek számára, amelyeket az értékelésük során figyelembe lehet venni. Van olyan gyermek, akinél feltétlen szükséges élni ezekkel a lehetőségekkel, másoknál nincs rá szükség.

Az első osztályban értékelés és minősítés alól mentesített tanuló számára fejlettségi szintjéhez igazodó egyéni továbbhaladást is engedélyezhet az igazgató, legfeljebb a negyedik tanév végéig. Vagyis a gyermek haladása eltérhet osztálytársaitól valamennyi vagy csak egyes tantárgyakban. A szakértői bizottságnak meg kell határoznia, melyik tárgyból, melyik évben fogja társait utolérni.

Arra is van lehetőség, hogy az eredetileg javasolt előkészítő évet az első félévet követő hónap végéig átváltoztassuk egyéni továbbhaladásra.

A különböző vizsgákon alkalmazkodni kell az SNI-tanulók speciális szükségleteihez (pl. hosszabb felkészülési idő biztosítása, írásbeli beszámoló helyett szóbeli, szóbeli helyett írásbeli, iskolai tanulmányok során használt segédeszközök, mint számítógép stb. használatának engedélyezése).

Egyes tantárgyakból vagy tantárgyrészekből mentesítheti az igazgató az SNI-tanulót az értékelés és minősítés alól.

10. Záró gondolatok

Napjainkban a hallássérülés korai életkorban történő diagnosztizálása, az időben megkezdett korai fejlesztéssel és korszerű technikai eszközök alkalmazásával egyre jobb eredmények érhetőek el a hallássérült gyermekek fejlesztésében. A sérülés negatív következményeinek kialakulását akkor tudjuk legjobban megelőzni, ha a nyelvi kompetenciát a nyelvtanulás legszenzitívabb időszakában tudjuk kialakítani. Ekkor a hallássérült gyermek érzelmi életében, szocializációs éérésében, környezethez való alkalmazkodó magatartásában egyre nagyobb szerepet kap a verbális információ, a beszédmegértés, a gondolkodást szervező belső beszéd és végül az aktívan használt nyelv. A szociális, életviteli és környezeti kompetenciaterületre kidolgozott programcsomag az integráltan fejlesztett hallássérült gyermekek számára olyan tevékenységek széles körét biztosítja, amelyek hozzájárulnak mindezen képességek sokoldalú fejlődéséhez.

Pedagógusok számára a módszerek gazdag tárházát vonultatja fel. Hallássérült gyermek fejlesztése akkor lehet sikeres, ha a választott módszerek alkalmazása során figyelembe vesznek sérülésspecifikus szempontokat is.

A befogadó pedagógus és a gyógypedagógus együttműködése, egymás munkájának megismerése, kölcsönös tisztelete kell ahhoz, hogy eredményesen együtt tudjanak dolgozni. Az együtt dolgozásnak még kevés helyen alakultak ki hagyományai, de erre vonatkozóan vannak már pozitív tapasztalatok. Az együttműködésbe be kell vonni a szülőt, az ő támogatása nélkül egyetlen szakember sem fejlesztheti eredményesen a hallássérült gyermeket.

11. Felhasznált irodalom

Ainscow, Mel (szerk.): *Speciális szükségletek az osztályban*. BGGYTF, Budapest, 1996.

Csányi Yvonne (szerk.): *A beszéd-nyelv fejlesztésének módszerei hallássérülteknek*. BGGYTF, Budapest, 2000.

Csányi Yvonne (szerk.): *A hallássérült gyermekek integrált nevelése*. BGGYTF, Budapest, 1995.

Csányi Yvonne (szerk.): *Bevezetés a hallássérült gyermekek pedagógiájába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

Csányi Yvonne (szerk.): *Együttnevelés – Speciális nevelési igényű tanulók az iskolában*. OKI Iskolafejlesztési Központ, Budapest, 1993.

Csányi Yvonne (szerk.): *Közösen. Szemelvénygyűjtemény az integrált nevelésről és oktatásról*. BGGYTF, Budapest, 1996.

Dr. Gaál Éva – Jaksa Éva: *A pedagógiai diagnózis értelmezése. Fejlesztő Pedagógia, 2002/6.*

Dr. Illyés Gyula (szerk.): *Gyógypedagógiai alapismeretek*. BGGYTF, Budapest, 2000.

Kagan, Spencer: *Kooperatív tanulás*. Önkonet Kft., Budapest, 2001.

Kereszty Zsuzsa (szerk.): *Mindenki iskolája. Együttnevelés*. IFA – BTF – OM, Budapest, 1999.

Mesterházi Zsuzsa: *A nehezen tanuló gyermekek iskolai nevelése*, BGGYTF, Budapest, 1997.

Cole, Michael – Cole, Sheila R.: *Fejlődéslektan*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Mihalovics Jenő (szerk.): *Tanterv a súlyos fokban hallássérültek (siketek) anyanyelvi fejlesztése tantárgyhoz*. Hallássérültek Iskolái Országos Egyesülése – OKI (OKI adatbank sz.: OKI97GYPSIAI 1–8.), 1997.

Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelvei. Melléklet a 2/2005. (III. 1.) OM rendelethez

Zsolnai Anikó (szerk.): *Szociális kompetencia – társas viselkedés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.